

УДК 37.016:78

Людмила АРИСТОВА, Інна МУСТЯЦА

м. Миколаїв

miliva2011@yandex.ua, mustyatsainna@outlook.com

РОЗВИТОК ЧУТТЯ РИТМУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті визначено сутність поняття «ритм», охарактеризовано музичне сприймання як складний процес, основою якого є здатність слухати, емоційно переживати музичний зміст твору. Проаналізовано методичні аспекти розвитку ритмічних здібностей на уроках музичного мистецтва в початковій школі. Окреслено методичні засади розвитку чуття ритму в молодших школярів, висвітлені педагогічні прийоми роботи з учнями початкових класів на уроках музичного мистецтва. Визначено шляхи подальшої наукової роботи щодо розроблення ефективної методики розвитку чуття ритму на уроках музичного мистецтва в початковій школі.

Ключові слова: музичне виховання, ритм, чуття ритму, урок музичного мистецтва, молодші школярі.

У період зміни освітньої парадигми, створені нового Стандарту загальної середньої освіти, основою якого є компетентнісний підхід, пошуку нових навчальних технологій, спрямованих на формування у учнів ціннісного ставлення до життя, великої уваги потребує музичне виховання школярів як запорука у формуванні гармонійно розвиненої особистості.

У науковій літературі музичне виховання учнів розглядається як цілеспрямований процес, що включає систематичний розвиток музичної культури та музичних здібностей, виховання емоційного сприйняття музики та морально-естетичних почуттів, здатності розуміти та відчувати зміст музичного твору. Одним із важливих компонентів сприйняття музичного твору є ритм.

Поняття «ритм» у філософській та психолого-педагогічній літературі розглядається з різних сторін. Педагогічний аспект розвитку почуття ритму в музичній діяльності розглядали Е. Абдуллін, Б. Асаф'єв, А. Бенлі, Н. Ветлугіна, О. Давидова, Е. Жак-Далькроз, С. Запорожець, А. Кенеман, В. Медушевська, К. Орф, Е. Печерська, А. Сохор, В. Холопова та інші.

Метою статті є окреслення методичних засад розвитку почуття ритму на уроках музичного мистецтва в початковій школі.

Музичне виховання є органічною складовою всього навчального процесу в загальноосвітній школі. Адже музика допомагає учням глибше сприймати життя, виховує любов до Батьківщини, рідних, друзів та збагачує їхню мову.

Урок музичного мистецтва включає в себе різні види музичної діяльності учнів: спів, музично-ритмічні рухи, гру на дитячих музичних інструментах, слухання музики. Основою будь-якої музичної діяльності є сприймання музики.

Музичне сприймання – складний процес, основою якого є здатність слухати, емоційно переживати музичний зміст твору.

Успішність школяра в різних видах музичної діяльності пом'якшує властиві дитині кризові вікові явища, формує добрий смак. Сучасна методика виховання носить розвиваючий характер музичної діяльності, що забезпечує таке спілкування, при якому провідну роль грає саме мистецтво, а учитель стимулює спільний пошук нестандартних рішень, розкриваючи сенс існування музики в житті кожної людини і суспільства в цілому.

Музичне виховання – це цілеспрямований і систематичний процес. Одним з основних його завдань є розвиток ритмічних здібностей. Починаючи з першого року життя, дитина зустрічається з численними формами ритмічних дій, потім і сама бере участь у них. Наприклад: вона крокує, танцює, стрибає пов'язує рухи з пісню. У цьому проявляється ритмічність і розвиток цих здібностей. Почуття ритму відіграє дуже важливу роль у розвитку слухових та тактичних навичок. Як зазначає С. Науменко, почуття ритму являє собою провідну тенденцію в музичній діяльності [4].

Ритм музичного твору частіше порівнюють з пульсом людини. Поняття «ритм» (походить від грецького – «розміреність», «такт») – це чергування мовних, звукових, зображальних елементів у їх відповідній послідовності, періодичним рівномірним членуванням звуків, рухів, зображень за такими ознаками, як сила, тривалість тощо; один з трьох основних елементів музики, поряд з мелодією і гармонією, часова організація послідовності та групування тривалостей звуків і пауз, не пов'язана з їх висотним положенням [8].

Отже, виходячи із цього визначання, *чуття ритму* – це комплексна здатність, яка включає в себе сприйняття, розуміння, виконання та творення ритмічної складової музичних образів.

Чуття ритму – це здатність рухатись, переживати музику, емоційно на неї реагувати, відчувати музичний ритм і точно його відтворювати. У молодшому шкільному віці, ритмічне чуття проявляється через сприйняття музичного твору, безпосередньо супроводжуючи тими чи іншими руховими реакціями, більш менш точно передаючи ритм музики. Це є основою всіх проявів музичності, які пов'язані з сприйняттям тимчасового музичного руху. У цей період у учнів переважає сенсомоторний характер музичного сприйняття. Позитивні емоції викликає музика у швидкому темпі, оскільки дає можливість дитині виразити свої почуття, настрій та враження.

Чуття ритму в першу чергу проявляється в тому, що для вдосконалення сприйняття музики вона супроводжується тими чи іншими рухами, тобто сприйняття музики має активний слухо-моторний характер, що показує «активне» природно ритмічне акцентування. Розглянемо його на прикладі сприйняття синкопованого ритму. В цій основі вираження синкопи попадають на зіткнення двох акцентів: одна перепадає на слабку часту. Перший акцент є «внутрішнім», якому не відповідає ніякий об'єктивний акцент: при синкопі на сильну частку такту доводиться слабкий акцент, або неакцентоване звучання або відсутність звучання. Другий є «об'єктивним акцентом», вплив синкопи виникає, якщо попередній ритмічний рух змушує слухача робити внутрішній акцент на сильну долю в такті, якщо об'єктивний акцент на слабкій частині такту буде не просто «більш сильнішим звуком», справжнім ритмічним акцентом, що викликає у слухача «внутрішній поштовх».

Зіткнення цих двох «внутрішніх поштовхів» одного, який викликається об'єктивними особливостями попереднього ритмічного руху, а інший визначений об'єктивними особливостями ритмічного руху середині даного, створює переживання синкопи. У відсутності двох «внутрішніх акцентів», слухач сприймає не синкопу, а «зрушення тактовий ризи», або певний неформальний ритм.

Сприймання і відтворення музичного ритму, можна отримати тільки на основі відчуття ритму, тобто на основі емоцій, які спираються на моторику, рух або інші прийоми. Щоб довес-

ти ритмічну лінію, учень повинен неминуче вдатися до «самодиригування», знайти певну моторну опору, що допоможе у відтворенні ритмічних рухів.

Е. Жак-Далькроз одним з основних завдань ритміки вважав трансформацію слухових музично-ритмічних уявлень на пластику тіла, оскільки рух і музичний ритм є продовженням біологічного ритму людини [3].

Е. Абдуллін акцентував увагу на помилковості суджень щодо зведення почуття ритму до рухових реакцій, наголошуючи на тому, що рухи не утворюють ритмічного переживання. Рухові мотиви є органічним компонентом сприйняття ритму, не зовнішнім по відношенню до останнього явища, лише «супутніми» йому окремих випадках. Якщо учень володіє почуттям ритму, то для нього ритмічне завдання завжди будуть легкими [1].

На уроках музичного мистецтва використовуються різні творчі завдання, що розвивають безпосередньо музично-ритмічне чуття, музичні навички, культуру виконання, імпровізаторське виконавство, пропонуються творчі завдання для розвитку пластичної виразності образу, завдання для розвитку мовної інтонаційної виразності, творчості в рухах, пантомімі і театральній-ігровій діяльності.

Так, Е. Печерська пропонує застосовувати на уроці різноманітні музично-ритмічні рухи, що пов'язані з навчальним матеріалом уроку і можуть виконувати роль як методу, за допомогою якого діти усвідомлюють окремі поняття музичної грамоти, так і засобу самовиявлення дитини [6, 52].

Оскільки музично-ритмічне чуття – це музична здібність, що виявляється в здатності активно (у рухових реакціях) переживати музику, відчувати емоційну виразність музичного ритму, точно відтворювати його і створювати нові ритмопоєднання [7, 610–611], пропонуємо наступні прийоми розвитку чуття ритму.

Створення оркестру власного тіла – прийом, в якому не використовуються музичні інструменти, тільки тіло людини. Учням пропонується відтворити певний ритмічний малюнок за допомогою плескання у долоні, клацання пальцями, стукоту в грудну клітину, тупоту ногами, ударами відкритими і закритими долонями тощо. Якщо учні роблять помилки вчитель їх виправляє та показує рухи у повільному темпі й без музики для того, щоб відпрацювати їх з учнями. Після цього учні можуть виконати цей рух самостійно під музику у відповідному темпі.

Створення ритмічного супроводу до пісні – клас розподіляється на дві групи, одна з них виконує пісню, а інша відстукує ритм.

Вгадай пісню за ритмом – учитель відстукує ритм однієї з пісень, які були розучені, а учні, за ритмом, намагаються визначити яка пісня задумана [2, 86].

Спонтанний танець – учням пропонується через танець виразити певний образ, придуманий ним самим або запропонований учителем. Головне правило підбору тем: йти від простого до складного, від одухотвореного до неживого. Наприклад, станцюй «метелика», «кішку», «конячку», «квітку», «цукерку», «виноград», «тісто» і тощо. Можна проілюструвати фрагменти з балету П. І. Чайковського «Лускунчик» – «Чай», «Кава» тощо.

Вільне диригування – прийом, що відповідає моторній природі музичного сприйняття, також забезпечує цілісне охоплення твору. Оскільки цей прийом відтворюється на емоційній основі, він дозволяє розвивати музичні здібності, творчу уяву. Завдяки цьому прийому, диригування простої мелодії може сприяти створенню музичного образу в уяві учня, його сприйняття та розвиток [5, 40].

Швидко – повільно – прийом, що використовується для відчуття дітьми швидкості руху в музиці. Учитель пропонує учням, слухаючи музичний твір, передати рухами пальців рук темп музики.

Танець п'яти рухів (за Габріеллою Рот) – учитель готує п'ять аудіозаписів з музикою різного темпу, тривалістю 1 хвилини кожного темпу. Учні пропонується рухатися під музику, відтворюючи настрій та ритм музики за допомогою власного тіла. Наприклад: «течія води» – плавна музика, «перехід через хащі» – імпульсивна, «зламана лялька» – неструктурована музика, хаотичний набір звуків, «політ метеликів» – лірична, плавна, «спокій» – спокійна, тиха музика, звуки лісу тощо [9, 64–65].

Як бачимо, такі ритмічні прийоми базуються на вільній імпровізації, вчать дитину до вла-

сного самовираження, розвивають чуття ритму. Рухи творчого характеру, зокрема руками, долонями, пальцями тощо, використання елементів танцю, пантоміми є ефективним засобом для виховання чуття ритму на уроках музичного мистецтва у молодших школярів.

Отже, на уроках музичного мистецтва використовуються прийоми, що спрямовані на формування вміння сприймати музичний твір, виражати його емоційний зміст рухами і жестами, імпровізувати, розвивати музично-ритмічне чуття. Для досягнення розвитку чуття ритму у молодших школярів слід використовувати ті рухи, які їм знайомі з їхнього повсякденного життя, не потребують багато часу для того щоб їх вчити.

Актуальність зазначеної теми потребує подальшої наукової розробки ефективної методики розвитку чуття ритму на уроках музичного мистецтва в початковій школі.

Список використаних джерел

1. Абдуллин, Э. Б., Николаева, Е. В. Теория музыкального образования : учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / Э. Б. Абдуллин, Е. В. Николаева. – М. : Прометей, 2013. – 431 с.
2. Аристова Л. С. Методика викладання музичного мистецтва в 1 класі : методичний посібник / Л. С. Аристова. – Миколаїв : ОІППО, 2014. – 128 с.
3. Жак-Далькроз Э. Ритм / Э. Жак-Далькроз. – М. : Классика-XXI, 2002. – 248 с.
4. Науменко С. І. Музично-естетичне виховання дошкільнят / С. І. Науменко. – К. : Магістр-S, 1996. – 95 с.
5. Печерська Е. П. Удосконалити музично-творчий розвиток дітей // Початкова школа. – 2006. – № 6. – С. 40.
6. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посібник. / Е. П. Печерська – К. : Либідь, 2001. – 272 с.
7. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: Навч.-метод. Посібник / О. Я. Ростовський – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 640 с.
8. Словник-довідник музичних термінів за книгами Ю. Є. Юцевича [Електронний ресурс] / Юцевич Ю. Є. Музика : словник-довідник. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – Режим доступу: <http://term.in.ua/indeks.html?term=%D0%A0%D0%98%D0%A2%D0%9C>
9. Черемнова Е. Ю. Танцетерапия: танцевально-оздоровительные методики для детей / Е. Ю. Черемнова. – Ростов н/Д. : Феникс, 2008. – 121.

Ljudmyla ARYSTOVA, Inna MUSTYATSA
Mykolaiv

THE DEVELOPMENT OF RHYTHM SENSE ON MUSICAL ART LESSONS AT PRIMARY SCHOOL

In the article the essence of the concept of «rhythm», characterizes the musical perception as a complex process, which is based on the ability to listen, to experience the emotional content of the music piece. Analyzed the methodological aspects of rhythmic abilities at music lessons in elementary school. The ways of forming sense of rhythm in primary school children covered instructional techniques of work with primary school pupils in the music classroom. Detected the ways of further scientific work of development the effective methods of sense of rhythm in music classes in elementary school.

Key words: music education, rhythm, a sense of rhythm, music lessons, primary school students.

Людмила АРИСТОВА, Інна МУСТЯЦА

г. Николаев

РАЗВИТИЕ ЧУВСТВО РИТМА НА УРОКАХ МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье определена сущность понятия «ритм», охарактеризовано музыкальное восприятие как сложный процесс, основой которого является способность слушать, эмоционально переживать музыкальное содержание произведения. Проанализированы методические аспекты развития ритмических способностей на уроках музыкального искусства в начальной школе. Проведен анализ методических основ развития чувства ритма у младших школьников, освещены педагогические приемы работы с учащимися начальных классов на уроках музыкального искусства. Определены пути дальнейшей научной работы по разработке эффективной методики развития чувства ритма на уроках музыкального искусства в начальной школе.

Ключевые слова: музыкальное воспитание, ритм, чувство ритма, урок музыкального искусства, младшие школьники.

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2017

УДК 376-056.262/.263-056.36-053.4:316.77:37.012

Наталія БАБИЧ

м. Київ

n.babych@kubg.edu.ua

СТАН СФОРМОВАНОСТІ КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ, ІНТЕЛЕКТУ ТА ПРИ ПОЄДНАННІ ЦИХ ПОРУШЕНЬ

У статті висвітлені методичні засади дослідження стану сформованості комунікативного потенціалу у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору, інтелекту та при поєднанні цих порушень. Дане питання є неоднозначним, про що і йдеться в змісті публікації та висвітлюється стан вивчення даної проблеми в сучасній корекційній педагогіці. Описано діагностичний комплекс для визначення стану сформованості комунікативного потенціалу відповідно до виділених компонентів й встановлені рівні його сформованості у дошкільників з порушеннями зору, інтелекту та при поєднанні цих порушень.

Ключові слова: комунікативний потенціал, комунікативне ядро, комунікативні периферія, комунікативні навички, комунікативна діяльність, діти з порушеннями зору та інтелекту.

Пріоритетним завданням сучасної системи корекційної освіти є створення відповідних умов для розвитку і самореалізації кожної дитини. Оскільки за останні десятиріччя відбулось усвідомлення того, що повноцінне спілкування дитини з соціальним оточенням є не тільки головним чинником її психічного та соціального розвитку, а й чинником попередження та подолання можливих труднощів на шляху особистісного становлення. Безумовно, повноцінне спілкування неможливе без комунікативних навичок, які формуються у людини в дошкільному віці та становлять вагому складову її комунікативного потенціалу.

Вивчення процесів становлення комунікації у дошкільників на сучасному етапі є надзвичайно важливим завданням, так як дозволяє прогнозувати труднощі комунікативної взає-

модії між дітьми. Комунікативний підхід до вирішення проблеми розвитку здібностей дитини до комунікативної діяльності вказує на те, що не можна навчитись розуміти іншу людину, не вступивши в особистісні стосунки з нею.

Цей взаємозв'язок відбувається при використанні різних комунікативних засобів (вербальних і невербальних), форм (діалог, бесіда, керування, наслідування та ін.), типів взаємодії (наслідування, встановлення зворотного зв'язку, конкуренція, співпраця, пристосування). Важливо зауважити, що відмінною рисою діагностики комунікативного потенціалу є не вивчення елементарних, мовних одиниць, а оволодіння дітьми здатністю користуватись вербальною або невербальною комунікацією, як засобом взаємодії у спілкуванні з оточуючими людьми.